

GRENS|GEVALLEN PROJECTPLAN

Welke schoonheid, welke belofte van geluk (Stendhal, 'De l'amour', 1822), is te vinden in het alledaagse leven dat zich ontvouwt op de grens van land en water – ook wanneer het niet zo uitpakt als bedoeld?

'Mestmoeders', Peergoep, zomer 2021, dient ter inspiratie. Deze gesitueerde vertelling verwoordt en verbeeldt de ervaring van de transitie door vier generaties boerinnen op een letterlijk en figuurlijk hellend vlak in het landschap.

1. PROJECTPLAN

1.1 Samenvatting

Grens-gevallen geeft drie teams van jonge Zeeuwse architecten, kunstenaars, schrijvers en ingenieurs gelegenheid voor een artistieke inventarisatie van kansen voor de eilanden in transitie, in cocreatie met jonge Zeeuwse inwoners en senior experts in o.a. waterveiligheid, brede welvaart, grondstoffenschaarste en klimaatrechtvaardigheid. Dit onderzoek, gekaderd door lezingen, safari's, plekberaden en presentaties, toont de potentie voor maatschappelijk wenselijke ruimtelijke transformaties. Zeeland heeft creatieve leiders nodig om voor te gaan in visievorming. CBK Zeeland wil talent ontwikkelen en de culturele daadkracht van de lokale gemeenschap tot uitdrukking te brengen. Deze samenwerking helpt beleidsmakers en een breed publiek om veerkrachtig om te gaan met onontkomelijke transformaties.

1.2 Aanleiding

De Zeeuwse regio is de minst bevolkte van het land. Het moet het hoofd bieden aan specifieke uitdagingen zoals verzilting, vergrijzing en bevolkingsspreiding in afgelegen gebieden en eilanden. Als het gaat om tevredenheid en zelfredzaamheid scoort Zeeland hoog. En Zeeland heeft een unieke relatie met het water waardoor zij een voorloper en een voorbeeld is voor waterveiligheid in het hele land en andere deltagebieden.

Grote transitie voltrekken zich en Zeeland staat voor een uitdaging op een volhoudbare wijze bij te dragen aan de nationale ruimtepuzzel. De Provincie heeft daarmee de gelegenheid en de noodzaak om zelfstandig een visie te vormen, zonder externaliteiten, over hoe zij haar eigen toekomst ziet. De archipel met kleine gemeenschappen op verschillende eilanden biedt een unieke ondergrond voor lokale visievorming en uitvoering. Zeeland heeft een geschikte cultuurgeschiedenis, geografie en noodzaak om waterveiligheid en de bijbehorende uitdagingen op een Zeeuws eigen wijze het hoofd te bieden. Haar open ruimte, op de grens van land en water, was al eerder een bron van vernieuwende expressies van vrijheid. Die vrijheid moet voor de toekomst steeds opnieuw verbeeld worden.

CBK Zeeland wil culturele en creatieve leiders ondersteunen met een talentontwikkelingstraject om een voorhoede te vormen, wensbeelden te realiseren en lokale gemeenschappen in hun kracht te zetten - iedereen meegerekend. Hun artistieke en kwalitatieve onderzoek, gestuurd met ontwerpstrategie, is onmisbaar om (beleids)richting te bepalen in de zeeën van kwantitatieve kennis. Zij kunnen bevolking en overheid inspireren voor esthetische, inclusieve en duurzame oplossingen voor de onontkoombare veranderingen van de toekomst, zodat de stille Zeeuwse fierheid met vertrouwen kan worden doorgegeven aan nieuwe generaties.

1.3 Inhoud

De overheid laat regelmatig landelijke scenarios produceren, maar Zeeland komt daarin nauwelijks voor. Uitzondering is de presentatie van het rapport 'Ruimte voor Zeespiegelstijging' (EZK en Deltares, 04/03/24). Daar werd voelbaar welke rol de Zuidwestelijke delta kan nemen (krijgen) in de nationale waterveiligheid. Zeeland heeft de grootste lengte aan dijken en kent de grootste toename van verzilte landbouwgrond. Grote transformaties zijn hier hoe dan ook onontkoombaar, in de inrichting van het landschap en in hoe we daar wonen, werken, zorgen en (over)leven.

Dat behoeft een visie voor een duurzame toekomst voor haar inwoners, op een manier die past bij hun ecosysteem en hun cultuur. Hoe kunnen werkgelegenheid, huisvesting en zorg hier samengaan, zonder verliezers, binnen de capaciteit van de bioregio, terwijl het water stijgt? Hoe kunnen ecosysteem en gemeenschap een nieuw evenwicht vinden in een post-industrieel helend landschap? **Welke schoonheid, welke belofte van geluk*, is te vinden in het alledaagse leven dat zich ontvouwt in de waterveiligheidsmaatregelen – ook wanneer ze anders uitpakken dan bedoeld? (* Stendhal, 'De l'amour', 1822).** Want vijftig jaar oude studies, die intussen vier keer zijn bevestigd geven gerede twijfel of er in de toekomst nog voldoende energie en grondstoffen zijn voor zo'n mega onderneming (Limits to Growth, Meadows e.a., 1972).

Er hangen vele aspecten samen met deze onderzoeksvraag. De complexiteit kan de kennis zelfs overstijgen en tot impasses leiden zoals de actualiteit ons aantoonde. Dat vraagt een andere aanpak, het vraagt om creativiteit, om een subjectieve doorbraak. We kanaliseren de complexiteit daarom in drie inhoudelijke kaders: Waterveiligheid, Brede Welvaart en Grondstofschaarste. We benaderen het in cocreatie met vier disciplines: Civiele techniek, Landschapsontwerp, Beeldende kunst en Literatuur. We kiezen een stad, polder of eiland en werken daar, met de lokale gemeenschap en externe experts, aan Zeeuwse zienswijzen waarin bewoners zich herkennen. Samen zoeken we naar de creatieve elementen die ons voorbij de impasse brengen, de elementen waarmee ontwerpers, kunstenaars en schrijvers hun kunnen voorgaan in culturele daadkracht en expressieve overtuigingskracht. We maken een artistieke inventarisatie van kansen voor de toekomst.

1.4 Positionering

Grens|gevallen wil ontwerp inzetten om voorbij de rationale afweging ook het gevoel aan te spreken en in te zetten, bij lokale gemeenschappen over hun toekomst.

Het toepassen van scenario's is inmiddels gemeengoed voor ontwerpend onderzoek. Het biedt de mogelijkheid om een breed scala van vertegenwoordiging in dezelfde vraag te betrekken. Maar de veelheid aan kennis en hypotheses die dat oplevert slaagt er nog niet in om evidente richtingen aan te wijzen. Er is een overdaad aan dingen die we technisch en wetenschappelijk kunnen. Middels visualisaties zijn ook vele wensbeelden beschikbaar. En toch is er een verlamming bij inhoudelijke onderzoeks- en adviesbureaus en de politiek die zij een divers keuzeveld moeten geven. Het helpt maar biedt geen uitkomst. De politiek kijkt en wijst naar elkaar zonder ter zake te komen. En ook de nederlandse bevolking wordt niet veel wijzer ondanks zoveel onderzoeken en studies. We duiken samen dieper in noodzakelijke multisectorale samenwerking en lopen vast in een moeras van vertragende wetgeving.

Er is een noodzaak voor gezamenlijke visie en inspiratie om alle kennis en scenario's te benutten. Visie gepaard met daadkracht, hetgeen creatieve makers op bescheiden schaal in praktijk brengen, kan kantelpunten opleveren en doorbraken brengen. Dat kan niet worden gedelegeerd. Grens|gevallen wil op lokale schaal visies cocreeëren om leiders op grotere schaal te inspireren. De makers van Grens|gevallen zullen daarvoor niet als solist, maar als componist/dirigent/artiest aan het werk gaan met de team- en raadsleden om haar/hem/hen heen. Het luisteren, denken, spreken en visionair sturen op basis van verbeelding traint deze jonge professionals om het ontwerpproces belangrijker te maken, zonder het ontwerpresultaat te veronachtzamen, en emoties niet te schuwen maar te vertrouwen als kompas in complexe tijden. Wanneer alle compositie-elementen op hun plek vallen zal dat leiden tot een geheel nieuw harmonisch 'akkoord'.

1.5 Deskundigen

Het project is opgebouwd in drie dimensies: onderzoekskaders, vakgebieden en stakeholders. In de paragraaf '1.6 Aanpak' wordt de inhoud van deze drie dimensies besproken. Ze zijn allen vertegenwoordigd door toegewijde deskundigen. Zij bepalen de inhoudelijke nuance en de koers van het project en geven hun kritische feedback op de voortgang van de ontwerpteam. Zij evalueren uiteindelijk ook de balans in de onderzoeksresultaten van de opgave.

Onderzoekskaders

Waterveiligheid - Arno Nolte, Deltares

Deltares is een missiegedreven kennisinstituut voor water en ondergrond. Ze werken overal ter wereld en laten zich leiden door de grote maatschappelijke vraagstukken waarvoor hun kennis onmisbaar is. Zij publiceerde in 2019 de vier initiële waterveiligheidsscenario's. Arno is inmiddels reeds 25 jaar bij het Delftse instituut en actief in het netwerk Zuidwestelijke Delta. Hij is overtuigd dat "Top down en Bottom up elkaar moeten vinden ... dat de verhalen aan 2 kanten moeten aankomen: bij inwoners en bestuurders."

Brede Welvaart - Siri Pisters, HZ/KC Zeeuwse Samenleving

HZ Kenniscentrum Zeeuwse Samenleving doet onderzoek naar sociaal-maatschappelijke en economische kwesties in Zeeland. Siri is onderzoeker en facilitator van transformatieve leerprocessen, maatschappelijke verandering en duurzaamheid. Ze richt zich vooral op kwalitatief, gebiedsgericht onderzoek dat zich laat segmenteren in Fysiek, Economisch en Sociaal-maatschappelijke aspecten in het Hier, het Nu, het Elders en het Later. Siri heeft ook een eigen praktijk in 'creative methods and research'.

Grondstoffenschaarste - Marcel Vester, Resourcewende (Club van Rome)

De ResourceWende is een internationale Club of Rome-gelieerde coalitie met als doel om bewustzijn t.a.v. van grondstoffenschaarste te vergroten en de risico's te beperken. De schaarste wordt veroorzaakt door de exponentieel stijgende vraag, het opraken van eenvoudig bereikbare kwaliteitsbronnen, toenemende duurzaamheidseisen en geopolitieke spanningen. Marcel is programmamanager en adviseert overheden en bedrijven bij het in kaart brengen van risico's en het ontwikkelen van strategieën om de impact van schaarste te minimaliseren. Dit moet leiden tot alternatieve routes naar grondstoffenefficiënte economieën en samenlevingen, als aanvulling op het bestaande beleid dat zich concentreert op leveringszekerheid.

Klimaatrechvaardigheid - Ira von Harras, Zeeuwse Milieufederatie

De Zeeuwse Milieufederatie (ZMf) werkt voor natuur, milieu en duurzaamheid in Zeeland. Zij biedt een krachtige stem voor de Zeeuwse natuur en haar karakteristieke landschap, is een bron voor frisdenkende en de aanjager van duurzame initiatieven. Ira von Harras wil dagelijks zoveel mogelijk positieve impact hebben op de natuur en het milieu in Zeeland door de verbinding te maken tussen ecologische, economische én sociale waarden. De niet altijd even heldere definitie van natuur brengt zij terug tot de noodzaak ervan als "gezonde leefomgeving voor alles en iedereen".

Vakgebieden

Civiele techniek - Leo Adriaanse, voorheen Rijkswaterstaat

Rijkswaterstaat draagt zorg voor een land dat beschermd is tegen overstromingen, waar voldoende schoon water en groen is, en goed bereikbaar is. Leo was onder meer betrokken bij het maken van de voorkeursstrategieën met de Zuidwestelijke Delta, die in 2015 in het Nationaal Waterplan zijn opgenomen. De Zuidwestelijke Delta agendeert vergelijkbare onderzoekskaders in techniek, maatschappij en natuur. Zijn wortels reiken ver terug naar de Hugenoten die Zeeland bereikten in de 14e eeuw. Met deze voorouderlijke betrokkenheid kan hij ontstuwige jonge energie kanaliseren.

Landschapsontwerp - Stijn Koole, BoschSlabbers Landschapsarchitecten

BoschSlabbers Landschapsarchitecten deden belangrijke bijdragen aan het nieuwe landelijke adagium 'water en bodem sturend'. Zij combineren een realistische houding ten aanzien van ruimtelijke vraagstukken met een creatieve benadering, zowel in het landelijke als stedelijke gebied en op alle schaalniveau's. Stijn is een recreatie-Zeeuw net als vele anderen. Hij bepleit het heroverwegen van de strikte lijnvormige scheiding tussen land en water, en wil inspireren met inrichtingsplannen die de bestaande economie een plek geven op een manier die iets toevoegt aan het (toekomstige) Zeeuwse landschap.

Land Art - Erick de Lyon, kunstenaar

Als kunstenaar en atelierleider werkt Erick voornamelijk in de openbare ruimte en neemt daarbij vaak het landschap als uitgangspunt. Zijn visie op de visuele vervuiling van de openbare ruimte en zijn projecten als Deltawerk //, Bunker 599 zijn spraakmakend in de manier waarop de vanzelfsprekendheid van de Hollandse ingenieurskunst wordt bevraagd. Verwondering wordt er belichaamd in mysterieuze installaties die aankaarten hoe het nederlandse water-landschap functioneert, op een manier die niet uit te leggen is maar des te meer met plezier ervaarbaar.

Literatuur - Anna van der Kruik, schrijver - schrijfcoach

Voor het begeleiden van schrijftalent is Anna van der Kruis uitgenodigd. Ze studeerde af in Utrecht met 'Writing for Performance', was van 2009 t/m 2012 als toneelschrijver opgenomen in De Collectie van Productiehuis Brabant, ontwikkelt en geeft cursussen nieuwe kunstkritiek voor Domein voor Kunstkritiek en publiceert regelmatig op Shortreads.nl. Haar debuutroman '821 mensen die er ook toe doen' verscheen in 2022 en werd genomineerd voor De Bronzen Uil. Anna toont met eigen werk hoe het kleine en persoonlijke de kracht heeft om grootse zaken invoelbaar te maken. Niettemin stuurt ze op proces en autonomie van de tekst. Ze waakt ook voor het belang van een veilige omgeving die een voorwaarde is om de kracht te hanteren.

Lokale stakeholders en ervaring

Plekberaden

Op de werklocaties zullen de ontwerpteams hun werk bespreken met jonge lokale vertegenwoordigers (25-30 jaar). Zij zullen worden benaderd via regionale koepelorganisaties die met hen in contact staan. Om een diverse samenstelling te realiseren zoeken we jonge deelnemers uit het onderwijs, de agrarische sector, de overheid en de creatieve sector. Vanuit landelijk perspectief hebben we contact duurzaamheids- en erfgoedorganisaties die externe jongeren kunnen afvaardigen naar de Zeeuwse locaties. In een later stadium zullen lokale cultuurprofessionals betrokken worden in de inhoudelijke en artistieke kadering van het voortschrijdende werk, eventueel ook met aanvullende projectaanvragen (Mondriaanfonds e.d.).

1.6 Aanpak

De kern van het programma is gericht op Talentontwikkeling waarin jonge Zeeuwse creatieve professionals de gelegenheid krijgen om in hun regio van herkomst zich in te zetten voor een duurzame toekomst voorbij de economische doelen. Het doel is in hoofdlijnen omschreven maar het proces wordt open gelaten voor de creatieve interpretatie. Het activiteitenprogramma is neutraal ingericht en inhoudelijke bepaald met de omschreven onderzoekskader, vakgebieden en stakeholders- Het zal zich richten op het realiseren van een artistieke inventarisatie van ontwikkelkansen voor de eilanden, uitgedrukt in nieuwe of oude artefacten. Drie jonge ontwerpteams (25-30 jaar) krijgen hierin de kans hun talenten toe te passen en te ontwikkelen in de productieve lead. Dit project is een vooronderzoek voor een voortschrijdend programma van bioregionaal artistiek onderzoek en ontwerp. CBK Zeeland ontwikkelt een lange termijnsstrategie waarin haar diverse activiteiten hieraan bijdragen.

Activiteiten

Op drie locaties worden drie waterveiligheids-scenarios onderzocht. Vier lezingen vooraf bieden inzicht in de grote opgaven die de toekomst bepalen. Drie ontwerpteams onderzoeken de kansen om 'het goede leven' te laten voorturen op excursies (safari's) naar hun locatie en bespreken dit in Plekberaden met jonge lokale representatie (25-30 jaar). Hun resultaten presenteren ze uiteindelijk aan de deskundigen - een artistieke inventarisatie van kansen voor de eilanden, uitgedrukt in nieuwe of oude artefacten, elk in hun eigen setting.

Kick Off

Het project start met een kennismakingsevent voor alle deelnemers dat wordt gecombineerd met inhoudelijke katering en een organisatorische toelichting.

Lezingen

Een viertal kennislezingen garandeert een gezamenlijke inhoudelijke basis voor het project. De vier onderzoekskaders - waterveiligheid, brede welvaart, grondstoffschaarste en klimaatrechtvaardigheid - zullen worden gepresenteerd aan het gehele gezelschap en geïnteresseerd publiek.) De zelfde experts zullen aan het eind van het project de resultaten beoordelen.)

Safari's

Met de kennis van de lezingen in het achterhoofd zullen we place-based onderzoek doen op de drie locaties. De vakgroep-deskundigen zullen hun visie daarop delen. Bovendien zullen we ter plekke kennisbronnen aanspreken - erfgoed specialisten en andere lokale voortrekkers. In de middag zal ruimte zijn voor een workshop waarin de diverse lokale technische, ruimtelijke, artistieke en verhalende potenties met elkaar verbonden worden.

Plekberaad

Op basis van de uitkomsten van de safari's en nader eigen onderzoek komen de ontwerpteams tot persoonlijke voorlopige inzichten. Deze subjectieve inzichten verdienen daarna het kritische oog van de lokale realiteit. Daarvoor presenteren zij hun voorlopige resultaten, in de vorm van referentieobjecten, aan de plekberaden om de waarde daarvan tegen het lokale licht te houden. Zo bereiden zij hun eindpresentatie voor.

Presentaties

De drie teams zullen hun resultaten uiteindelijk exposeren en presenteren aan de experts en deskundigen. Hierin moet duidelijk worden hoe de diverse dimensies van

het project - onderzoekskaders, vakgebieden en stakeholders - tot uitdrukking kunnen komen in de locatie. Zij zullen een collectie van 'artefacten' samenstellen dat representatief is voor wat zij van waarde achten voor hun vakgroep en voor de locatie. Deze creatieve elementen vormen een referentiebibliotheek ten behoeve van ontwerp van de maatschappelijk wenselijke ruimtelijke transformaties. Dit is de artistieke inventarisatie van kansen.

Ontwerpteams

De ontwerpteams staan centraal, met de jonge landschapsontwerpers in de coördinerende positie. Zij zijn de eerste belanghebbenden voor het realiseren van hun productie. Dankzij de inhoudelijke kadering zullen zij hun blik aanscherpen om de voor hun relevante signalen uit de lokale context te halen, belichaamd door objecten van alle mogelijk aard.

CBK Zeeland zal alle activiteiten, bemensing, presentaties en onderzoeken logistiek coördineren, zodat de ontwerpteams zich kunnen concentreren op hun inhoudelijke taak. Ook de verslaglegging en communicatie wordt gecentraliseerd door CBK Zeeland.

Het overkoepelende idee van Grensjgevalen gaat verder dan deze aanvraag kan bevatten. CBK Zeeland werkt regelmatig aan de realisatie van artistieke interventies maar dat gaat hier nu te ver. We concentreren ons nu op een talentontwikkelingstraject voor een artistieke onderzoek en inventarisatie. In een later stadium willen we dit doorontwikkelen in programma's, concepten en producties voor het Zeeuwse provinciebestuur en een groter publiek.

Onderzoekskaders en locaties

Deltares onderzoekt sinds 2017 vier waterveiligheidsscenarios. In maart 2024 presenteerden drie commerciële consortia in opdracht van de overheid drie scenarios op basis van hun vervolgonderzoeken en reality checks. Deze drie scenarios vormen de basis van het project.

Zeewaarts

Waarin een ringdijk in de Noordzee voor Walcheren en Schouwen een opvangbekken vormt voor rivierwater, voor het geval van springtij en zware regenwaterafvoer;

Meebewegen

Waar open zeegaten de rivierwaterafvoer vrij laten en zoutindringing stroomopwaarts kan komen;

Beschermen

Waarin we doorgaan als nu, maar dan met nog grotere waterwerken, zowel aan de kust als in het binnenland;

Voor elk van de scenario's is een locatie gekozen die de gevolgen in hypothese duidelijk maakt. Daar werken we met een lokale topografie, de bijbehorende gemeenschap en hun geschiedenis en cultuur

Renesse

Zeewaarts - Het dorp was net herboren. Wanneer 15 km op zee een nieuwe dijk brakwaterlagune maakt moet Renesse haar toeristische economie heruitvinden;

Yerseke

Meebewegen - De verbinding met open zee van voorheen doet de visserij herleven, maar landbouw op het dunne Reimerswaal krijgt het zwaar.

Terneuzen

Beschermen - De haven van Vlissingen en Terneuzen blijven aan open water. De dijk ten oosten van Terneuzen brengt grote industrialisatie en verstedelijking;

In de context van elke locatie zullen brede welvaart, grondstofschaarste en klimaatrechtvaardigheid houvast bieden om de relevante elementen ter hand te nemen. Deze lokale elementen vormen de artistieke inventarisatie van de kansen voor de locaties.

Vakgebieden, ontwerpteams en cross-sectorale samenwerking

Op elke locatie zal een jong team samenwerken aan een onderzoek naar de lokale potenties voor de toekomst. Daarin worden zij informeel gekaderd door hun professionele praktijkomgeving. Afspraken over hun deelname worden gemaakt in samenspraak met hun werkgevers en/of de experts/coaches in andere gevallen. Ze moeten sterk staan in hun (persoonlijke) professionele overtuiging en ook open staan voor soortgelijke collega's uit andere disciplines.

Civiele Techniek

De jonge civiel ingenieurs zijn de kenners van grondmechanica, golf- en stroompatronen en weten het best welke techniek op hun locatie in het betreffende waterveiligheidsscenario toegepast moet worden. Maar daarvoor hebben ze lokale hydro-, topo-, geo- en ecologische detailkennis nodig. Wat hebben ze precies nodig en welke hypothese bouwen ze met die kennis?

Landschapsontwerp

De jonge landschapsontwerpers kunnen als geen ander het evenwicht tussen de ecologische en de programmatische potentie onderzoeken. In hun handen ligt de balans van natuurlijke en maatschappelijke kosten en baten voor de toekomst en welke activiteiten een bestaansbasis zullen vinden.

Beeldende kunst

De jonge kunstenaars hebben waarschijnlijk de meest gevoelige zintuigen voor tot de verbeelding sprekende plekken en de betekenisvolle elementen ter plekke. Hun eigen intuïtie zal zich moeten verhouden tot de lokale verhalen om een overdrachtelijke kracht te vinden.

Literatuur

De jong schrijvers hebben waarschijnlijk wat meer tijd nodig om de verschillende indrukken te verwerken in een intern verhalend schema dat uitdrukking geeft aan de continue en ook disruptieve geschiedenis en toekomst van de lokale bevolking. Ook hier speelt intuïtie en empathie een grote rol om de mogelijke compositieelementen te vinden waaruit een ontwapenende schoonheid kan ontstaan.

Samenwerking

Geen van de voorgaande vier vakgebieden heeft de waarheid in pacht. Ieder blijft trouw aan haar/ zijn/ hun eigen vak, maar heeft intussen (mee)geluisterd naar wat de andere jonge professionals te zeggen hebben. Rationaliteit en emotie strijden om voorrang - ze zullen elkaar moeten vinden in een inspirerende mix van uitgangspunten. Gesprekken met elkaar en uiteraard met de lokale stakeholders

zullen daaruit een balans doen voortkomen. Voor praktische redenen krijgt de landschapsontwerpen de artistieke en organisatorische regie.

Lokale stakeholders

Elke locatie heeft van oudsher een eigen bodem, cultuur en demografie. Maar wat gewoon was in het verleden is dat niet noodzakelijkerwijs ook in de toekomst. De jonge generatie staat in contact met de hele wereld en stemt daarin haar of zijn toekomstplannen af. Daarom worden jonge vertegenwoordigers gevraagd deel te nemen aan het Plekberaad. Een ontmoeting van de ontwerpteam met dit lokale gezelschap moet zorg dragen voor een verankering van de onderzoeken in de toekomstprojecties van huidige generatie.

Resultaten

Deze eerste fase van het project levert een artistieke inventarisatie van kansen in de vorm van nieuwe of oude betekenisvolle artefacten. Teksten, beelden, kaarten, objecten, alle mogelijke elementen uit de natuurlijke en culturele omgeving kunnen een plek hebben in de inventarisatie. Er zijn twee voorwaarden: dat ze illustratief zijn voor de opgave die het ontwerpteam en de plekberaden samen bepalen, en dat ze het team(lid) inspireren voor verdere ontwikkeling van een lokaal project. Aan het eind van deze fase moet iedereen uitgerust zijn met betekenisvolle elementen voor een project - een collectie elementen met energie voor de toekomst. Deze collectie wordt gepresenteerd aan en becommentarieerd door de experts, deskundigen, bestuurders en publiek.

1.7 Doelgroepen

Een hoofddoel van het project Grensjgevallen is het ontwikkelen van jong Zeeuws talent uit de creatieve sector. Voor CBK Zeeland staat daarin architectuur, vormgeving en beeldende kunst centraal, en de zeggingskracht die zij kunnen ontwikkelen. Voor dit project wordt dat aangevuld met de disciplines civiele techniek en literatuur. Door hun gezamenlijke ervaring leren ze elkaars taal en ontwikkelen zij hun talenten. Zij zijn elkaars doelgroep.

Het werk dat ze zullen doen wordt gevoed door input van kennisinstellingen in waterveiligheid (Deltares), brede welvaart (HZ), grondstofschaartse (Resourcewende en Club van Rome) en klimaatrechtvaardigheid (ZMf). Deze partijen zijn op hun beurt ook deel van de doelgroep, want het cross-sectorale werk van de teams zal hen inzichten verschaffen die van waarde zijn in hun eigen omgeving.

Een ander hoofddoel is lokale jonge gemeenschappen te betrekken bij de verbeelding van hun toekomst. Deze lokale jongeren zijn een actieve deelnemer van het project, maar ook doelgroep. Ze worden gescout met inzet van regionale en nationale koepelorganisaties uit diverse sectoren. We hebben reeds contact met HZ Vlissingen en Scheldt Youth Parliament (onderwijs, Ingrid de Vries), Jonge Ambtenaren Zeeland (overheid, Bo de Regt), Zeeuws Agrarisch Jongeren Kontakt, Centrum Kunst- en Cultuureducatie Oosterschelderegio (cultuur, Hester Jenkins), Jongres Nederland (jongeren in de regio) en Nederlandse UNESCO Commissie (cultureel erfgoed, Marielies Schelhaas).

Door de samenwerking, met duiding van grote en abstracte technische vraagstukken en verwerking daarvan in producties door de transformatieve makers, kunnen de implicaties van de ruimtelijke transformaties gepresenteerd worden bij het grote publiek - samen met Provinciale bestuurders de belangrijkste eind-doelgroep van het gehele project.

Van alle deelnemers verbinden we de netwerken aan ons project zodat zij kunnen bijdragen aan het verspreiden van de momenten, de ervaringen en verhalen in hun eigen media-uitingen. Een blog pagina op de CBK Zeeland website zal de basis zijn voor verslaglegging en voor social media uitingen. (De eindproducties zullen uiteindelijk (video) geregistreerd worden voor een brede communicatie op lokale, regionale en nationale kanalen, maar daarvoor worden andere aanvragen voorbereid.)

1.8 Diversiteit

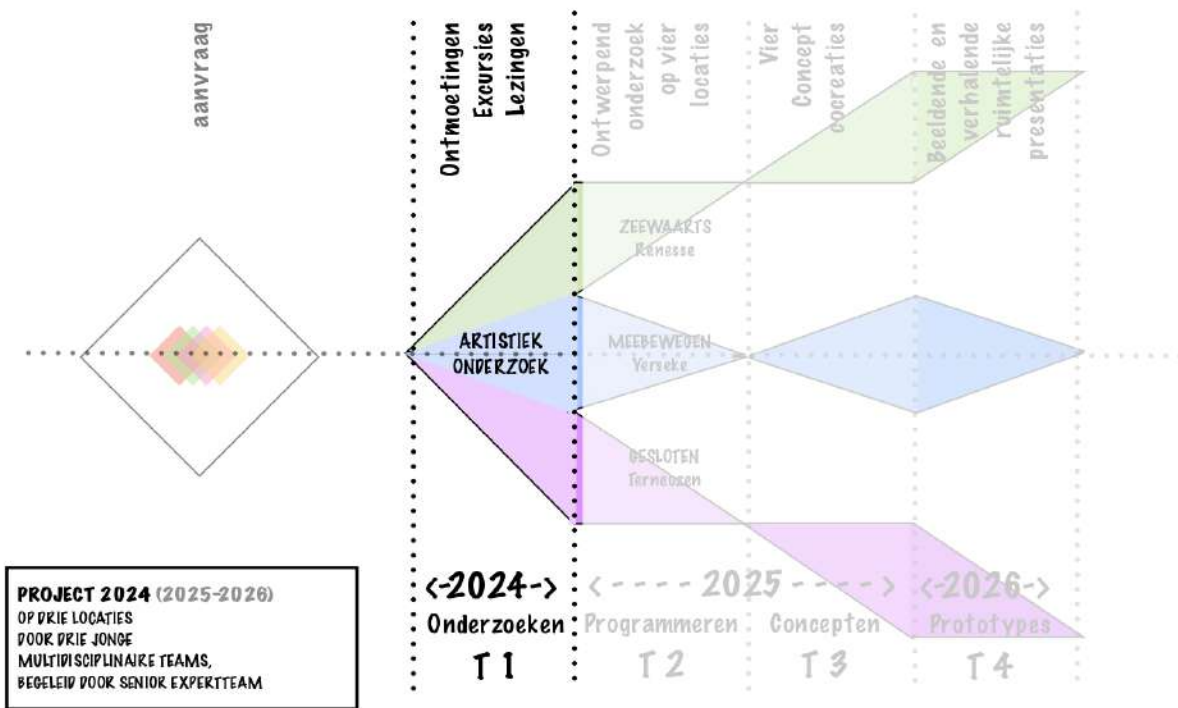
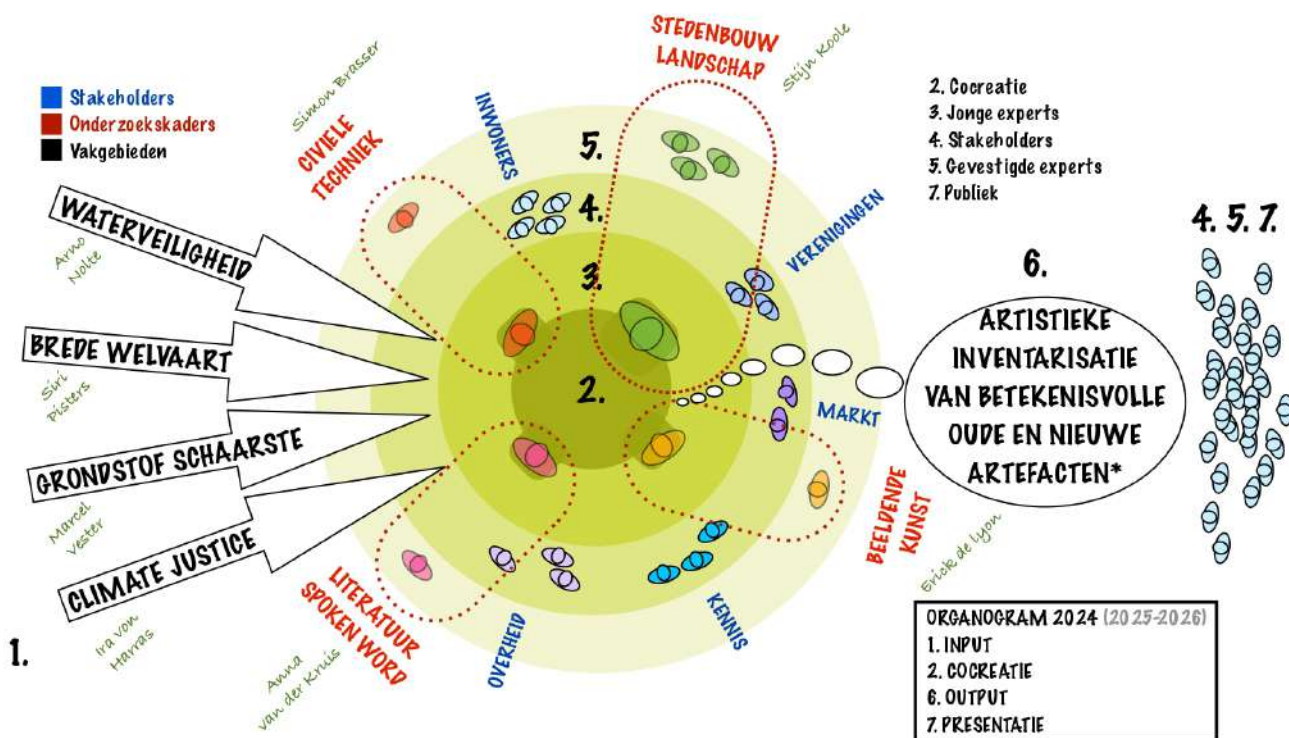
Diversiteit is op verschillende manieren een actieve factor in Grensjgevallen. Vanuit het landelijke subsidiebeleid is 'geografische spreiding' daar ook toe gerekend. Maar inhoudelijk zijn er twee belangrijke factoren.

Ten is eerste wordt het project uitgevoerd door jongeren (25-30 jaar). Het feit is dat jongeren in Zeeland een ondervertegenwoordigde groep zijn, en nauwelijks actief betrokken of ondersteund in hun leefwereld. Het is een van de redenen waarom Zeeland vergrijsd, zoals ook bleek uit ons project Creative City Boost (2021/2023, creativecityboostzeeland.nl). Zowel de ontwerpteams als de plekberaden zijn bemenst met jongeren. Het ontwerpteam is multidisciplinair met een breed spectrum van engineering tot literatuur. Het plekberaad is ook divers bemenst, dankzij diverse regionale en ook nationale koepelorganisaties, met vertegenwoordigers uit bedrijfsleven, onderwijs, overheid en de creatieve sector. .

Ten tweede is Klimaatrechtvaardigheid een van de vier onderzoeksvelden. Dit zet, samen met Brede Welvaart en Grondstoffenschaarste, de deur open voor het betrekken van een breder overwegingskader. Wanneer wordt gesproken over het verdelen van de schaarser wordende grondstoffen over de nodige infrastructuur en diensten per plek is er een opening om daarin evengoed naar het koloniale verleden te verwijzen als naar de niet-menselijke elementen van de noodzakelijke 'gezonde leefomgeving voor alles en iedereen'.

GRENS|GEVALLEN PORTFOLIO

1. ORGANISATIESCHEMAS

2. LOCATIES

Renesse, Yerseke, Terneuzen

Zeewaarts

Renesse

Het dorp was net herboren. Wanneer 15 km op zee een nieuwe dijk verrijst moet Renesse haar economie opnieuw uitvinden.

Meebewegen

Yerseke

De verbinding met open zee van voorheen doet de natuur herleven, maar landbouw op het dunne Reimerswaal krijgt het zwaar.

Gesloten

Terneuzen

De havens van Vlissingen en Terneuzen blijven aan open water. De dijk ten oosten van Terneuzen brengt grote industrialisatie en verstedelijking.

3. WATERVEILIGHEID

'Ruimte voor Zeespiegelstijging', Min. IenW, maart 2024:

Drie scenario's door drie consortia en hun implicaties voor Zeeland.

Zeewaarts

Zeewaarts

Waarin een ringdijk in de noordzee voor Walcheren en Schouwen een zoetwaterbuffer vormt;

Meebewegen

Waar open zeegaten de rivierwaterafvoer vrij laten en zoutindringing stroomopwaarts kan komen;

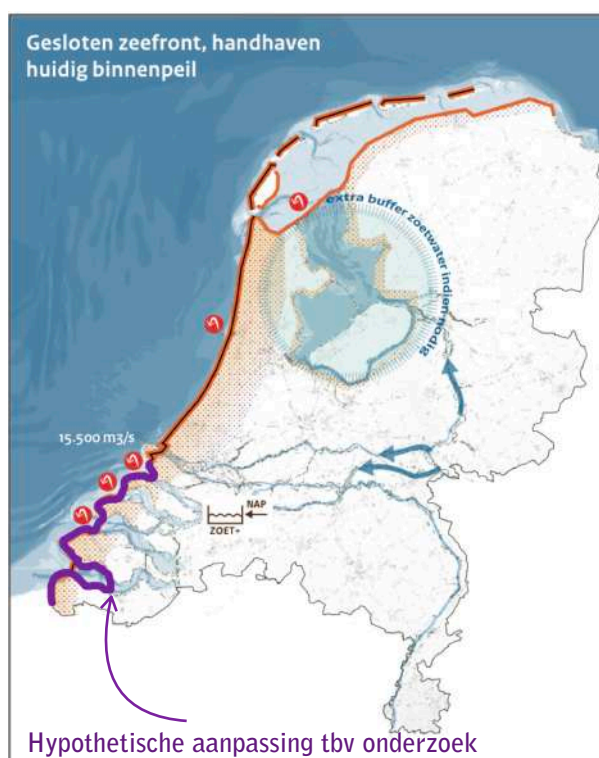
Beschermen

Waarin we doorgaan als nu, maar dan met nog grotere waterwerken, zowel aan de kust als in het binnenland;

Meebewegen

Beschermen

4. BREDE WELVAART

'Dashboard Brede Welvaart', HZ Kenniscentrum Zeeuwse Samenleving, 2021:

De 44 indicatoren voor Terneuzen met 50% achterstand ten opzichte van de rest van Zeeland. Een klik op het cirkelsegment geeft de details weer. Voor alle Zeeuwse gemeenten zijn deze gegevens beschikbaar.

DE 44 INDICATOREN IN VIER THEMA'S:

Inkomen en arbeid (bijvoorbeeld arbeidsparticipatie, inkomen, opleidingsniveau en ervaren werk-privébalans);

- Arbeid en vrije tijd
- 1. Hoogopgeleide bevolking
- 2. Netto arbeidsparticipatie
- 3. Ontvanger van een werkloosheidsuitkering
- 4. Tevredenheid met reistijd van en naar werk

- Materiele welvaart
- 5. Inkomen rond sociaal minimum
- 6. Moeite met rondkomen

Leefomgeving (bijvoorbeeld woonbeleving, veiligheid, bereikbaarheid en sociale overlast).

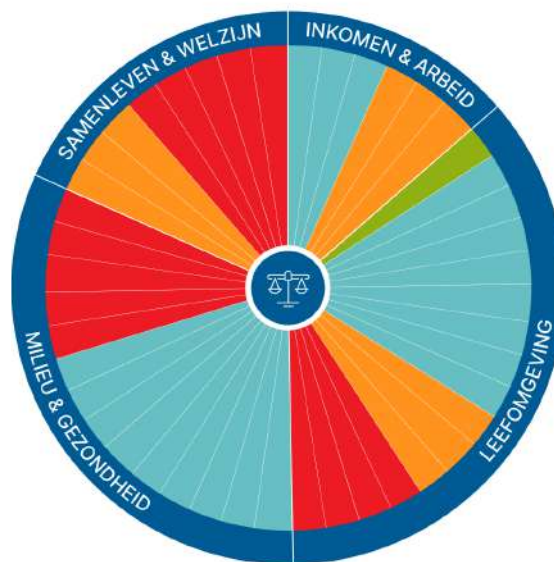
- Bereikbaarheid
- 7. Afstand tot sportterrein
- 8. Ervaren reistijd voorzieningen
- 9. Beoordeling voorzieningenaanbod
- 10. Afstand tot basisschool
- 11. Afstand tot café e.d.
- 12. Zelfstandig bereiken voorzieningen
- Overlast
- 13. Vaak overlast van rommel op straat
- 14. Vaak overlast van geluid burelen
- 15. Vaak overlast van toeristen
- Veiligheid
- 16. Onveilig voelen in de buurt
- 17. Slachtofferschap misdrijven
- 18. Geregistreerde misdrijven
- Wonen
- 19. Tevredenheid met woning
- 20. Tevredenheid met woonomgeving
- 21. Ervaren recente ontwikkeling kern/wijk
- 22. Ratio transactieprijs/vraagprijs

Milieu en gezondheid (bijvoorbeeld hoeveelheid natuurgebied, tevredenheid met buitengebied, overlast van industrie, verkeer en landbouw en ervaren gezondheid);

- Gezondheid
- 23. Overgewicht
- 24. Levensverwachting bevolking
- 25. Personen met langdurige aandoening
- 26. Ervaren gezondheid
- Milieu
- 27. Tevredenheid met buitengebied
- 28. Ervaren overlast van lawaai, stank, stof en/of roet
- 29. Natuurgebied
- 30. Natuurgebied per inwoner
- 31. Broeikasgasemissies per inwoner
- 32. Afstand tot openbaar groen
- 33. Emissies van fijnstof naar lucht
- 34. Tevredenheid met groenvoorzieningen
- 35. Kwaliteit van zwemwater binnenwateren
- 36. Kwaliteit van zwemwater kustwateren

Samenleven en subjectief welzijn (bijvoorbeeld hoeveelheid contact, regionale verbondenheid, vertrouwen en tevredenheid met het leven);

- Samenleven
- 37. Inzet voor verbetering woon- of leefomgeving
- 38. Verbondenheid met kern/wijk
- 39. Vertrouwen in anderen
- 40. Vrijwilligerswerk
- 41. Frequentie sociaal contact
- 42. Vertrouwen in instituties
- Subjectief welzijn
- 43. Tevredenheid met het leven
- 44. Tevredenheid met hoeveelheid vrije tijd

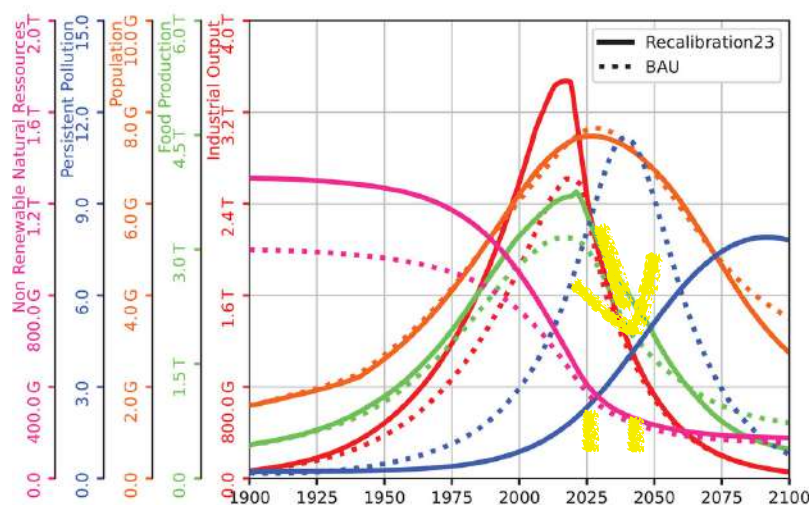

Hoofdwiel: Scores op 44 indicatoren van brede welvaart voor de gemeente Terneuzen

5. GRONDSTOFFENSCHAARSTE

'Recalibration of limits to growth', Nebel, Kling, Willamowski, Schell, nov 2023:

"This polycrisis is caused by resource depletion, not pollution."

'Wat in oneindige overvloed aanwezig lijkt, is een schaars goed geworden', EW Magazine, Joppe Gloerich, 25 februari 2024

Van huizen tot zonnecellen tot chips: zand is het fundament onder de vooruitgang. Maar onbeperkt aanwezig is het allerminst. Sterker, het zand raakt op.

Voor de bouw van de hoogste wolkenkrabber ter wereld was zand nodig. Heel veel zand. De 828 meter hoge Burj Khalifa in Dubai bevat 330.000 kubieke meter beton, waarvan zand het belangrijkste bestanddeel is. Achter Dubai strekt zich een paar miljoen vierkante kilometer aan woestijn uit, dus dat komt mooi uit. Niet dus. Het zand voor de Burj Khalifa is geïmporteerd uit Australië.

Een woestijnstaat die zand invoert – beter laat de eigenaardige statuur van de meest prozaïsche grondstof denkbaar zich niet samenvatten. Wat in oneindige overvloed aanwezig lijkt, is een schaars goed aan het worden.

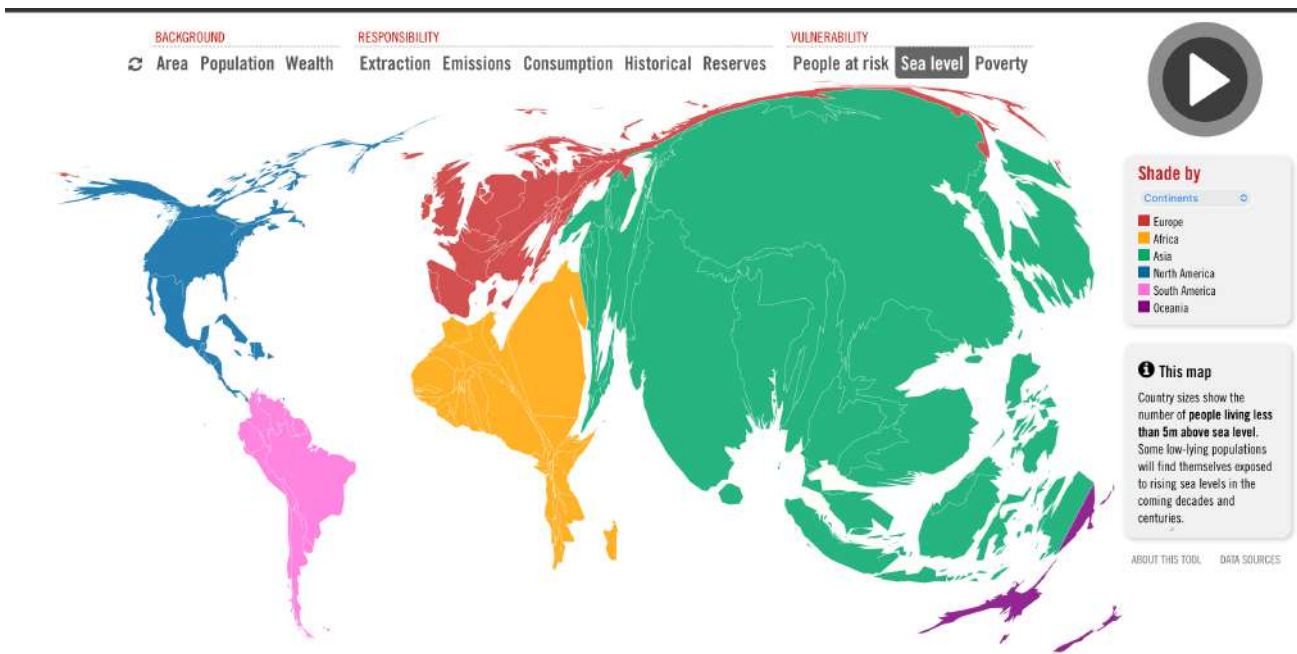
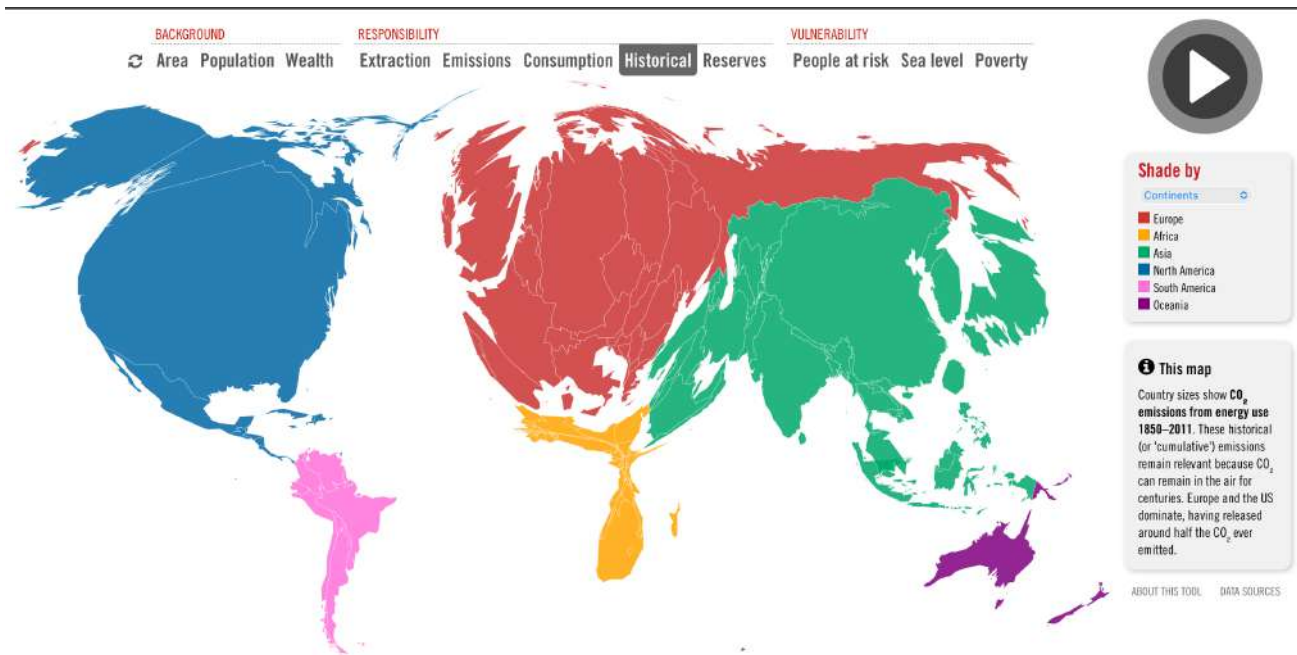
Vrijwel niets dat met vooruitgang te maken heeft, kan zonder zand. Nieuwe huizen komen er niet zonder beton en cement. De asfaltwegen ernaartoe: een mengsel van zand, steentjes en vulsel. Het glas in de ruiten en televisies: gesmolten zand en soda. De chips in smartphones en laptops: kwartzand. De zonnecellen op het dak: silicium, hoofdbestanddeel van zand. De dijk die de wijk beschermt: zand, klei en gras. En dan zijn er, niet te vergeten, de miljoenen kubieke meters aan opgespoten zand die de kustlijn intact en het zeewater op afstand houden.

6. KLIMAATRECHTVAARDIGHEID

'Global Change Ecology', Universiteit van Antwerpen, Wouter Vandenhole, 2022:

"Niet louter een verhaal van Noord en Zuid. Voor Nederland is becijferd hoe de lasten van klimaatmaatregelen voor lageinkomensgroepen harder zullen stijgen dan voor hogeinkomensgroepen."

7. CIVIELE TECHNIEK

'Beheer Oosterscheldekering nader bekeken', Rijkswaterstaat, 2013:

"Hoewel de bodembescherming op diverse plaatsen is gezakt en beschadigd als gevolg van instabiliteiten is de standzekerheid van de Oosterscheldekering niet in het geding geweest. Hiervoor zijn namelijk meerdere grote zettingsvloeiingen in de richting van de as van de kering nodig."

8. LANDSCHAPSARCHITECTUUR

Ontwerpend onderzoek Schouwen Duiveland, Bosch Slabbers Landschapsarchitecten, 2016:

"Is het mogelijk om de veiligheid op de Zeeuwse eilanden op de lange termijn te koppelen aan natuurontwikkeling, ontwikkeling van recreatie- en zorglandschappen, energietransitie en de landbouwtransitie?"

9. LAND ART

'Bunker 599', Erick de Lyon en RAAAF, 2010:

"This project lays bare two secrets of the New Dutch Waterline (NDW), a military line of defence in use from 1815 until 1940 protecting the cities of Muiden, Utrecht, Vreeswijk and Gorinchem by means of intentional flooding."

10. LITERATUUR

'Paasweekend in de tuin van de boshut', Anna van der Kruis, maart 2024 :

Wij hebben geprobeerd, vorige week, om alle algen en mos en dat soort aanslag van de tegels te krijgen en dat was nog niet helemaal goed, dus dat was nog een beetje groenig, en toen kwamen we hier gister en toen was de buurman de boel aan het schoonspuiten met een hogedrukreiniger. Toen zei ik: Nou, die wil ik ook wel even lenen. En dat mocht toen en toen heb ik denk ik zeker een uur op acht tegels gezeten. En die zijn nu wel schoon. En de rest heeft mijn lief gedaan, omdat ik het toen opgaf, en die zijn nu groen met een soort kinderstrepen erin. De tegels zijn ook helemaal aan gort, want de hele toplaag is eraf. Die kunnen daar helemaal niet tegen, dus de volgende keer wordt het nog veel erger, want dan hebben ze allemaal lekkere hoekjes en gaatjes om in te kruipen de algen en de mossen en het zand. Dus als ik nu buiten sta, ook al schijnt de zon, wil ik eigenlijk alleen maar huilen, omdat ik alleen maar werk zie, waarvan ik geen zin heb om het te doen. En ik voel me echt zoals ik me vroeger ook met spelletjes spelen voelde, ik wil niet meedoen omdat ik denk dat ik niet kan winnen en omdat ik de emotie van niet winnen niet aankan. En nu wil ik dus niet buiten zijn omdat ik denk... Fuck, ik zie hier al dat werk en ik heb er geen energie voor en ik wil het gewoon niet en ik vind het niet belangrijk. Daarbij, was ik dus gisteren met die hogedrukreiniger bezig en dacht ik alleen maar, o, mijn God, al dit water... De wereld... Dus ja. Ik heb soms de neiging, ik word depressiever van dit soort dingen van dan echte ellende, want, ja, blijkbaar, omdat ik denk dat ik hier wel iets aan kan doen, of zo. Of, ja, misschien moet ik dit ook niet te veel rationaliseren, maar echt, de diepe wanhoop die ik voel als ik naar die tegels kijk. Dat is echt intens. Ik denk eigenlijk dat ik heel goed bezig ben, maar ik voel wel enige paniek over de veelheid en het geschakel en inderdaad dan de vrije dagen en dan de tegels, bij de hut. Het is gewoon, ik kan gewoon niet overal grip op houden en dat irriteert me. "